

## ד) דין משיכה במקום שמועיל כסף

בסוף ההקדמה כתבנו, שגם לפי דברינו אין הכוונה שכלל אין קניין משיכה, אלא שחז"ל הצריכו משיכה עם הכסף, אך תיקנו גם קניין משיכה בפני עצמו – שאם משך תחילה קנה בלא כסף. כי אם משיכה לא תועיל בלא כסף לא הועלנו דבר בתקנה, הקונה ימשוך, ויוכל לאמר למוכר: "נשרפו חיטיך בעליה".<sup>40</sup>

בעניין זה יש לבעל ספר החינוך שיטה מיוחדת. וזה לשונו: "אמרו חז"ל שאם היו המטלטלין ברשותו של לוקח (שאז לא הופקע קניין כסף, כיוון שהלוקח יכול להציל) שבצד זה, לא נקנה במשיכה אלא בכסף כדברי תורה".<sup>41</sup> דהיינו, לא כהסבר הפשוט שישנם מצבים שאין צורך בהם לתקנת חז"ל, והשאירו חז"ל דין כסף נוסף לדין משיכה. אלא במקום שנשאר דין כסף, לא תיקנו כלל משיכה; ב"מנחת חינוך" שם הקשה: "כיוון שתיקנו חז"ל איזה קניין, בודאי הוא תמיד... אבל שיעקרו חכמים דבריהם – למה? כמה פעמים תקנו חז"ל קניין, כגון אגב וכדו' אף במקום שיש קניין תורה". לחומר הקושייה יש לומר, שה"חינוך" סובר שקניין משיכה אינו קניין כמו קניין אחר מדרבנן. קניין מדרבנן אחר הוא עצמאי ועומד ברשות עצמו, ואינו קשור כלל לקניין אחר דאורייתא. לעומת זאת, התפתחות קניין משיכה נעשית בשלבים:

- א) קניין כסף.
  - ב) חשש חז"ל שיאמר המוכר לקונה "נשרפו חיטיך בעליה" ולכן התנו שאפשר יהיה לחזור מקניין כסף, כל זמן שלא ביצע הקונה משיכה.
  - ג) יחד עם זה נוצרת בעיה חדשה בגלל שלב ב', שהקונה ימשוך ללא תשלום ויאמר למוכר: "נשרפו חיטיך בעליה". ולכן יש צורך לומר שגם משיכה בפני עצמה מועילה.
- לפי זה מובן שבמקום שאין שלב ב' אין גם שלב ג'. כלומר, במקום שאין חשש שהמוכר יאמר לקונה: "נשרפו חיטיך בעליה" (כגון כשהמטלטלין בעלייתו של לוקח, שיכול להציל), אין צורך להתנות קניין כסף במשיכה. קניין כסף במקומו עומד, וממילא, אין גם צורך לתקן משיכה בפני עצמה – המצב נשאר כמו שהיה נוהג על פי דין תורה. לעומת זאת, אם נאמר שקניין כסף בוטל ונתקן קניין חדש לגמרי – הוא קניין משיכה, יקשה עלינו להסביר מדוע במקום שקניין כסף תקף, אין נוהג קניין משיכה, כקושייתו של ה"מנחת חינוך".

## ה) סיכום

הצגנו שתי אפשרויות להבנת תקנת חז"ל בקניין משיכה: אפשרות ראשונה הנראית במושכל ראשון: עקירה מוחלטת של קניין כסף, ורק המשיכה היא הקונה. אפשרות שנייה היא שזו תקנה המורכבת משני חלקים: התניית קניין כסף במשיכה, וכשתבצע המשיכה יחול קניין כסף למפרע, וכן קניין משיכה קונה ללא תנאי אם בוצע לפני קניין כסף.

הוכחנו בוודאות שראשונים רבים סוברים כאפשרות השנייה, ושאת סברתם של ראשונים אחרים ניתן להסביר בדרך זו.

<sup>40</sup> מז ע"ב, תוס' ד"ה "נשרפו".

<sup>41</sup> מצווה שלו.

## קנין סודר – סודרו של מי?

### ראשי פרקים:

- א) פתיחה: מקור קנין סודר
1. סודרו של מי: של קונה או של מקנה  
מקור בגמרא  
להלכה
  - ב) סודרו של מי: של עד או של אדם אחר
    - 1) האם מועיל
    - 2) להלכה
    - 3) כיצד פועל: זכייה במקח  
זכייה בסודר  
מדין עבד כנעני
  - 4) נפקא מינות בין שיטות של זכייה לשיטת "עבד כנעני"  
ג) סיכום

### א) פתיחה: מקור קנין סודר

הגמרא למדה מקור לקנין סודר ממגילת רות: "וזאת לפנינו בישראל, על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר, שלף איש נעלו ונתן לרעהו, וזאת התעודה בישראל".<sup>1</sup> הגמרא מפרשת שגאולה – זו מכירה, ומוכיחה מפסוק, ותמורה – זו חליפין, ומוכיחה מפסוק.<sup>2</sup> לפי הראשונים לומדים מפסוק זה גם קנין שווה בשווה (חליפין רגילים), וגם קנין שווה בשאינו שווה (סודר). רש"י ותוספות נחלקו באיזה אופן נעשה הלימוד. בירושלמי משמע שקנין זה קדום מאוד: בראשונה היו קונים בשליפת נעל. רק אחר כך נהגו בכסף שטר וחזקה.<sup>3</sup> קנין סודר מתבצע בעזרת כלי, כמעשה בועז: "שלף איש נעלו". זהו ה"טקס" העושה את הקניין. השאלה העומדת לפנינו היא: מי נותן את הכלי, את הסודר?

### 1. סודרו של מי: קונה או מקנה?

#### מקור בגמרא

תחילה נדון בשאלה הנובעת מפשט הפסוק: מי נתן את הנעל, הגואל או בועז? בגמרא מובאת מחלוקת תנאים: "מי נתן למי? בועז נתן לגואל; רבי יהודה אומר: גואל נתן לבועז". בעקבותיהם נחלקו האמוראים: "במה קונים? רב אמר: בכליו של קונה, דניחא ליה לקונה דלהוי מקנה קונה, כי היכי דלגמר ולקני ליה". (מסביר הר"י מגאש: נוח לקונה, להקנות כלי שלו למקנה בנוסף לתשלום הרגיל והמלא עבור החפץ, כדי שהמוכר יסכים להקנות לו החפץ מייד בלי שישלם עדיין כלום).<sup>4</sup> ולוי אמר: בכליו של מקנה... בההיא הנאה דקא מקבל מיניה גמר ואקני ליה".<sup>5</sup> (המקנה נהנה לתת מתנה לקונה. הנאה זו "נותן" הקונה למקנה, ובתמורה מקנה המקנה את החפץ לקונה. התוספות מעירים על כך: אם לוי סובר שאין פירות נעשין חליפין, הרי שההסבר הוא שרק מתנה חשובה כנעל או (ככלי – יש למקנה הנאה בנתינתה לקונה).

1. רות ד/7. 2. ב"מ מ"ז ע"א. 3. קדושין פ"א הלכה ה', עד- "והתים". אם כי קנין כסף וכדו' הוא מדאורייתא; ואולי השתנו המנהגים מתקופה לתקופה. ועיין עוד מלבי"ם על הפסוק הנ"ל ברות. 4. שיטה מקובצת ב"מ שם.

## להלכה

בהמשך הגמרא מובא, שרב ששת בריה דרב אידי אמר שהכריעו את ההלכה נגד לוי; הקנין נעשה בכליו של הקונה. כך גם משמע במסכת גיטין מהמעשה בשפחה כנענית שלא קנתה חירותה, כי הווי על ידי כליו של מקנה.<sup>5</sup> כן פסק גם התוספות,<sup>6</sup> והרי"ף.<sup>7</sup> הרי"ף מוסיף נימוק: מחלוקת רב ולוי מקבילה למחלוקת התנאים: רב כסתמא ולוי כרבי יהודה, והלכה כסתמא.

כך פוסק גם השולחן ערוך: "יתן הקונה למקנה כל כלי שהוא".<sup>8</sup>

## ב) סודרו של מי: של עד או של אדם אחר

למדנו בגמרא מחלוקת בשאלה אם צריך סודרו של הקונה או של המקנה, ופסקנו שצריך את סודרו של הקונה. אף על פי כן פשט המנהג להשתמש בסודר של העדים או של אדם אחר, ולא דווקא בסודרו האישי של הקונה. עתה יש לברר שתי שאלות:

א) האם זה מועיל.

ב) אם כן – באיזה אופן הקנין פועל.

### 1) האם מועיל קנין סודר בסודרו של אחר

הגמרא במסכת קידושין דנה באדם שרצה להקנות חביות וצאן לאדם אחר, אשר לא נכח במקום באותה שעה.<sup>9</sup>

לראשונים שתי גרסאות בגמרא. לפי הגרסה האחת מדובר בחביות ממש. הגמרא מציינת שלאותו אדם לא היתה אפשרות להקנות את החביות בקנין סודר, בשל העובדה שהקונה לא נכח. השאלה היא: למה?

### שיטת רבנו שמעיה

רבנו שמעיה מדייק על פי גרסה זו, שהעניין הוא עקרוני: לעולם אי אפשר לקנות בסודרו של אדם שלישי, אם הקונה אינו נמצא במקום. זו הסיבה שהגמרא אמרה שאינו יכול לקנות. לעומת זאת, אם הקונה נוכח, אין מניעה לבצע את הקנין בעזרת סודרו של אדם שלישי.<sup>10</sup>

כדעת ר' שמעיה מצאנו גם בספר העיטור: "כי ליתיה למקבל המתנה – לא מצי לאקנוניהו ניהליה בחליפין ע"י אחר, דכליו של קונה בעי וליתיה".<sup>11</sup> מדויק מדברי בעל העיטור, שכשהקונה נוכח במקום אזי סודר של אדם אחר נחשב כ"כליו של קונה". בהמשך נביא מספר הצעות להסבר שיטה זו.

### שיטת תוספות

התוספות חולקים על רבנו שמעיה.<sup>12</sup> לדעתם, אין להסיק מסיפור המעשה בגמרא הלכה כללית לקנייני סודר. הסיבה שאותו אדם לא יכול היה להקנות בקנין סודר בהיעדר הקונה היתה, שאף אחד באותו מעמד לא הסכים לתת את סודרו למען הקונה. כך גם פירש רש"י.<sup>13</sup> אך אמנם, אין הכי נמי – מבחינת גדרי קנין סודר, לו הסכים מישהו לתת את סודרו, לא היתה כל בעיה לבצע את הקנין, גם בהיעדר הקונה עצמו.

לדעת התוספות, הנוכחים שם חששו לתת את סודרם מחשש שהמקנה יתפוס את הסודר ולא יחזירו. כך גם דעת רב האי ורב עמרם האומרים: נהגו לקנות בכליהם של

5. גיטין ל"ט ע"ב. 6. ב"מ שם, ד"ה לאפוקי. 7. כ"ח ע"א מדפי הרי"ף. 8. שו"ע חו"מ סימן קצ"ה, סעיף א'. 9. דף כ"ו ע"ב. 10. בתוספות שם, ד"ה ה"ג. 11. אות ז' זיכוי (חלב ב, סוף עמ' 17). 12. קידושין שם, ד"ה הכא.

העדים, כדי שלא יתפוס המקנה את סודרו של הקונה ואתי לאינצויי. גם סודרו של אדם אחר מועיל, (ולא רק של העדים) שכן לא חציף איניש לתפוס סודרו של אדם זר.<sup>12</sup> לעומת זאת, הרשב"א טוען שחשש כזה אינו רציני, כי אין המקנה רשאי לתפוס לעצמו את הסודר<sup>13</sup> (יש בעניין זה מחלוקת ראשונים; הרמ"א פסק כרשב"א).<sup>14</sup> בסופו של דבר, גם הרשב"א מסכים שניתן לקנות בסודר של אחר גם כשהקונה לא נמצא, אלא שלדעתו אם הגרסה בגמרא היא חביות ממש, אין למצוא שום הסבר לחוסר יכולת אותו אדם להקנות את החביות בקנין סודר. כך גם מסקנת הרמב"ן והריטב"א.<sup>15</sup> בשל בעייתיות זו, מעדיפים ראשונים אלו את הגרסה השנייה בגמרא. לפי גרסה זו, המעשה הוא באדם אשר רצה להקנות דמי חביות ודמי צאן (כלומר: מטבעות), ואז אין ללמוד מכאן כל הגבלה חדשה לקנייני סודר, שכן הסיבה שאי אפשר היה להקנות בקנין סודר היתה ש"אין מטבע נעשה חליפין".

גם הרא"ש מסכים לשיטת התוספות,<sup>16</sup> ואף מוכיח ממקומות נוספים בש"ס, שבקנין סודר ניתן לקנות בסודר העדים, אף על פי שהקונה לא נמצא. לדוגמה: "כותבים שטר ללווה אע"פ שאין מלוה עמו".<sup>17</sup> הגמרא מעמידה דין זה בשטר אקנייתא, כלומר בשטר שבאמצעותו שעבד הלווה את נכסיו למלווה, בין אם ילווה ובין אם לא. שעבוד זה מתבצע על ידי קנין סודר.<sup>18</sup> מכאן, שאפשר לבצע קנין סודר אף על פי שהמלווה או הקונה אינם נמצאים.

ראיה נוספת מאותה מסכת: כשמבצעים קנין סודר, כותבים בשטר שהקנין נעשה "במנא דכשר למקניא ביה".<sup>19</sup> כל מלה במשפט זה היא בעלת משמעות, ומתייחסת לכשרות הסודר או הכלי שבעזרתו נעשה הקנין. למרות זאת, לא מודגש בשטר זה בשום מקום שהקנין נעשה בנוכחות הקונה. מכאן, שאין בכך צורך.

גם תוספות מביאים הוכחות לענין זה. לסיכום, מצביעים שניהם על מנהג העולם: העם כבר הורגל לעשות קנין סודר בסודר של העדים דווקא. מסתבר שהסיבה היא, שרוב הקניינים מתבצעים ללא נוכחות הקונה. אך לו היה קנין בסודר של העדים מועיל רק כשהקונה נמצא – לא מסתבר שהיה נוצר מנהג כלשהו לקנות בסודר העדים. אין כל טעם בכך, שהקונה שעומד כאן איתנו ישתמש בסודר של עדים ולא בסודרו הוא!

הרמב"ם מסכים עם גישה זו: "הקנה אחד כלי למוכר כדי שיקנה לוקח אותו ממכר – זכה הלוקח",<sup>20</sup> ולא חילק הרמב"ם בין מקרה שהקונה נוכח לבין מקרה שאינו נוכח. זו גם דעת ההגהות מיימוניות,<sup>21</sup> והמרדכי.<sup>22</sup>

## (2) להלכה

הטור הביא את שתי הדעות: את דעת הראשונים שקנין בסודר העד מועיל תמיד, ואת דעת רבנו שמעיה שקנין בסודר העד מועיל רק בפני הקונה.<sup>23</sup> השולחן ערוך סתם כרוב ראשונים: "הקנה אחד כלי למוכר כדי שיקנה הלוקח אותו הממכר – זכה הלוקח, אפילו הקנהו לא בפני הקונה".<sup>24</sup> הרמ"א מגביל את הדין: "והא דנקנה המקח שלא בפני הקונה, היינו במתנה וכיוצא בזה, דוודאי ניתא ליה, אבל במקח שאפשר שאינו חפץ לקנותם – לא קנה, ושניהן חוזרין". את הסברה לחלק בין מכר למתנה נבין יותר לאחר שנברר את הסברות המסבירות איך פועל הקנין בסודר של העד או של אדם אחר.

12. מובא ב"עיתור" מאמר שני קנין חלק ב סוף עמ' 22. 13. שם ד"ה אלא. 14. חושן משפט סימן קצ"ב ס' ד. 15. קידושין על אתר. 16. קידושין פרק א סימן לה. 17. ב"מ יב ע"ב – יג ע"א. 18. עיין מהרי"ט חושן משפט סוף סימן כא. 19. ב"מ מז ע"א. 20. הלכות מכירה פרק ה הל' ז. 21. ברמב"ם שם, אות ז'. 22. מובא בבית יוסף סימן קצה ס' י. 23. סימן קצה ס' י. 24. סימן קצה ס' ג.

### 3 כיצד פועל קנין בסודר של אדם אחר

לאחר שהכרענו שכדי להקנות מקח לקונה מועיל סודר של עדים או של אדם אחר, ואף ללא נוכחותו של הקונה. יש לעיין איך פועל הקנין. תוך כדי כך ננסה להביא גם את דעתו הדחוייה של רבנו שמעיה, הדורש שהקונה יהיה נוכח.

בעניין זה מצאנו שלוש גישות עיקריות:

- 1 העדים זוכים במקח עבור הקונה.
- 2 העדים מזכים לקונה את סודרם, אך הקונה זוכה במקח בעצמו.
- 3 זכייה מדין עבד כנעני.

#### 1 העדים זוכים במקח עבור הקונה – מהרי"ט

לדעת המהרי"ט, קנין סודר של העדים פועל מדין זכייה.<sup>25</sup> העדים, בסודר הפרטי שלהם, עושים קנין סודר. הם "הקונה" לצורך הקנין, והם הזוכים במקח עבור הקונה האמיתי: "נותנים סודר למקנה בעד הקונה, דזכות הוא לו, דומיא דעבד כנעני" (קידושין כד ע"ב, שאחרים נותנים כסף לאדון עבור העבד, והאדון מקנה להם את חרותו. היינו: הם זוכים עבורו).

נראה שקדם לו בהסבר זה המאירי: "כל שיש שם קונה בשבילו, יכול להקנות סודרו במקומו".<sup>26</sup>

מה סובר רבנו שמעיה? אפשר להסבירו על פי הפני יהושע.<sup>27</sup> הפני יהושע מתקשה: לכאורה, לפי הסברה הפשוטה, כמו שאחר יכול למשוך את המקח ולזכות עבור הקונה, כך יכול אחר לתת את סודרו ולזכות עבור הקונה. מה אם כן החיסכון בכך שהקונה עצמו לא נמצא? והוא מחדש: קנין סודר שונה משאר הקניינים. דין זכייה תופס בכל הקניינים שהזוכה מקבל בהם דבר לידו, ועומד במקומו של המזוכה. כגון שטר, או המתנה עצמה; המקנה נותן ליד הזוכה. לעומת זאת, בקנין סודר הזוכה, ואפילו הקונה עצמו, אינו מקבל כלום לידו. המקח נשאר במקומו. אשר על כן, מכיוון שהקנין סודר הוא חידוש ומדברי קבלה, אין לך בו אלא חידושו: "שלף איש נעלו ונתן לרעהו" – דווקא הקונה עצמו הוא שנותן את הסודר ומקבל את המקח בכל מקום שהוא מונה, ושלוחו אינו זוכה בשבילו.

ברם, הסבר זה אינו מספק. אם אכן אין לעדים אפשרות לזכות לקונה מדין שליחות וזכייה, מה אם כן ההבדל בין מצב שהקונה נעדר לבין מצב שהקונה נוכח במקום? מדוע במצב האחרון הסודר של העד מועיל לפי רבנו שמעיה?

יש צורך אם כן לבחון הסבר נוסף הרמוז בסוף דברי הפני יהושע. לפי הסבר זה, הכל תלוי בשאלה מתי המקנה "גמר ומקני". זאת אומרת: עיקרו של קנין זה הוא בדיבור, בהסכמה, והסודר אינו פועל כקנין רגיל (כי כאמור אין תוקף לקנין בסודר של עדים), אלא משמש לחיזוק הדברים.<sup>28</sup> אך כשהקונה לא נמצא, מתעוררת בעיה: הקונה אינו סמוך ובטוח שהמקח אכן יגיע אליו. לכן אם הקונה מפקפק, גם המקנה אינו "גומר ומקנה". רק כשהקונה נמצא, המקנה "גמר ומקני", כי אז הכול בטוחים בסיום הקנין. לפי הסבר זה, הראשונים החולקים על רבנו שמעיה יסברו, שקנין סודר דינו כשאר כל הקניינים. אין בו "גזרת הכתוב" מיוחדת, וניתן לבצע את הקנין על ידי אחר בזכייה, וכנ"ל במהרי"ט.

25. שו"ת מהרי"ט חושן משפט סימן כא, אד"ה ראיתי: "...הלכך כאן". 26. קידושין כו ע"א, ד"ה "קנין".

27. קידושין כו ע"ב. 28. וכעין שמופיע ברמב"ם הלכות מכירה פרק ה, הל' יא-יג: "...קנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל".

## 2) העדים מזכים לקונה את סודרם – רמ"ד<sup>29</sup> רמב"ן<sup>30</sup>

"הרי זה כמי שהקנו סודרם לקונה" (לשון הרמ"ד). משמעות הפעולה איננה שהעדים זוכים במקח עבור הקונה בעזרת סודר שלהם: הסודר חייב להיות של הקונה (כפשט הפסוק "ושלף איש נעלו"). כך גם כותב ה"מקנה": קנין חליפין שאני מכל הקנינים, שא"א לבצע קנין עבור השני. צריך דווקא סודר של קונה בגזרת הכתוב<sup>31</sup> (סברה דומה לחידושו של הפני יהושע לעיל, אלא שהפני יהושע חידש שאין כלל דין זכייה בקנין סודר, גם לא במקח, ולפי ה"מקנה" הפסוק מלמדו רק על נתינת הסודר, שצריכה להיות שייכת ממש לקונה ולא נתינה "בעבורו" מדין זכייה).

הדבר היחיד שהעדים יכולים לעשות כדי שהקנין יתפוס, הוא לזכות לקונה את סודרם, ולהפוך את הסודר לסודר של הקונה, ואחר כך יבצעו את המקח. לשם כך אין צורך, כמובן, בנוכחות הקונה. הקונה זוכה במקח ישירות, כמו בכל קנין סודר, אלא שהעדים נותנים למקנה את הסודר. "של הקונה", במקום שהקונה ייתן את סודרו. ועדיין יש כאן מקום לברר: איך בדיוק מקנים העדים את סודרם לקונה? הרי אדם איננו יכול לזכות לאחר חפץ שלו, ללא אדם שלישי שיזכה ממנו עבור הקונה. הרב ג' בנימין מסביר זאת בעזרת יסוד של הרמ"ה<sup>32</sup>, לפיו עדים כותבים גט בשליחות הבעל, אפילו על נייר שלהם, ואין צורך להקנות את הנייר לבעל תחילה. מסירת גט כזה לאישה מועילה, כאילו נתנוהו העדים תחילה לבעל והבעל מסרו אחר כך לאישה, "כי עבדי שליחותייהו". האישה, בקבלתה את הגט, זוכה בנייר עבור בעלה, ומייד מתגרשת. זכייתה בנייר וגירושה באים כאחד.

כך פועל הקנין גם בנידון דידן. בעל החפץ, המוכר, זוכה למען הקונה בסודר העדים, והופך סודר זה לסודרו של הקונה. גם כאן, כל הפעולה הזאת נעשית ב"שליחות" הקונה, שכן זכות היא לו לזכות בסודר העדים, וזכין לאדם שלא בפניו. גזרת הכתוב מונעת לזכות לקונה את המקח, על ידי שימוש בסודר העדים, אך אין מניעה להשתמש בסודרו האישי של הקונה ולזכות לו את המקח (אם כי לפי פשט הפני יהושע בפסוק גם זה אסור). גם לאחר דברים אלו דרוש הסבר נוסף. השלב שאליו הגענו בתיאור מהלך הקנין הוא זה שבו המקנה מחזיק בידיו סודר של הקונה, שהרי הוא זה אשר זכה עבור הקונה בסודר זה. אך כאן מתעוררת בעיה: הרי לצורך הקנין הוא צריך לזכות בסודר מידי הקונה, כדי שיתן תמורתו את המקח, ואיך יהפוך הסודר שמחזיק בידיו מסודרו של הקונה לסודרו שלו, של המקנה?

## 2א) הסבר על פי מחלוקת תרומת הדשן והקצות בדין זכייה

תרומת הדשן וקצות החושן נחלקו בדין "זכין לאדם שלא בפניו". לדעת תרומת הדשן ניתן להפקיע מרכושו של אדם פריט, אם אמנם יש בלקיחה זו בסופו של דבר משום זכות לבעל הרכוש. לדוגמה: משרתת יכולה להפריש חלה שלא בנוכחות בעלת הבית – ניתן "לזכות מ"–<sup>33</sup>.

לדעת קצות החושן "לא אמרינן זכין לאדם שלא בפניו אלא היכא דזוכה המקבל באיזו דבר כמו במוכר חפץ לפלוני"<sup>34</sup>. לעומת זאת, בשלוקחים לו משהוא, אין זה נקרא שזכין לו שלא בפניו. במקרה כזה צריך שהמזוכה, שממנו לוקחים את הרכוש, ימנה במפורש את האיש לשליחו. בדוגמה לעיל: בעלת הבית צריכה למנות את המשרתת לשליחתה להפרשת חלה. במלים אחרות: ניתן "לזכות ל–" אך לא "לזכות מ–".

29. שיטה מקובצת ב"מ מז ע"א, בסוף. 30. תשובות המיוחסות לרמב"ן ק"א. 31. קידושין כ"ו ע"ב, ד"ה "בתוס' ד"ה ה"ג". 32. טור אבן העזר סימן ק"כ; תודתי נתונה לרב ג' בנימין על הדרכתו. 33. תרומת הדשן סימן קפה. 34. קצות החושן סימן רמ"ג ס"ק ח.

על פי דברים אלו נוכל להבין את אופן ביצוע קנין סודר שלא בפני הקונה. לאחר שהמקנה זכה בשביל הקונה בסודר של העדים, וכפי שתיארנו לעיל, מתבצע השלב הבא כך: המקנה לוקח לקונה את סודרו המונח בידו, מגביהו, וקונהו לעצמו. יותר מכך. ניתן לומר, שבדומה לרמ"ה (לעיל) בעניין גט, שתי הפעולות באות כאחת: הזכייה בסודר של העדים, והזכייה באותו סודר כסודר של הקונה לשם הקניית המקח. הוצאה זו של הסודר מרשות הקונה מהווה בסופו של דבר, זכות לקונה, כי על ידי הוצאה זו יזכה במתנה. זו "זכיה מ-" שמועילה לפי תרומת הדשן.

ומה סובר רבנו שמעיה? ניתן לתלות מחלוקת ראשונים זו בדעות שהבאנו לעיל. לפי רבנו שמעיה הכול טוב ויפה עד השלב האחרון בו מונח סודרו של הקונה ביד המקנה. כאן, כדי להוציאו מרשותו של קונה צריך כאמור "לזכות מ-", ורבנו שמעיה סובר, אולי, שניתן רק "לזכות ל-". דהיינו: ניתן רק להכניס לרשותו של הקונה שלא בפניו, אך לא ניתן להוציא מרשותו. הסבר כזה הובא בספר המקנה.<sup>35</sup>

מה בכל זאת יכול להיות הפתרון? יאמר רבנו שמעיה: באמת מדין זכייה אי אפשר להעביר את הסודר למקנה. ברם, אם הקונה יהיה נוכח במקום, הרי שאין אנו זקוקים עוד לדיון זכייה. הקונה בעצמו נותן אישור למקנה לקנות את סודרו. זו הסיבה שרבנו שמעיה דורש שהקונה יהיה נוכח.

אולי זו כוונת המאירי בהסבר רבנו שמעיה: "הואיל ובפני הקונה הוא, שליחותו הוא עושה".<sup>36</sup> העד מזכה את הסודר לקונה, והמקנה, בשליחות הקונה, לוקח את הסודר לרשותו.

## 2ב) הסבר על-פי דין הנתיבות בזכייה

ניתן לתת הסבר נוסף לבעיה, איך להעביר את הסודר של הקונה שביד המקנה מרשות הקונה לרשות המקנה, ללא נוכחות הקונה.

נאמר כך: ייתכן שגם הראשונים האחרים מסכימים לרבנו שמעיה שאי אפשר להוציא מרשות אדם אשר אינו נוכח, גם אם זכות היא לו. אי אפשר "לזכות מ-". אלא, מחדש הנתיבות, כשיש אומדנא דמוכח ניתן להפקיע ממנו, אפילו שלא מדעתו "כיון דמקנה לו חלף החפץ מתנה מרובה, ודאי אומדנא דמוכח הוא, שאילו היה יודע שנותן לו הרבה חליפי החפץ - שהיה מקנה לו, ולכך קנה".<sup>37</sup>

לפי זה, רבנו שמעיה יחלוק על חידוש זה ויטען כנ"ל, שאין מוצא אלא שהקונה יהיה נוכח אישית במקום.

## 2ג) הסבר על פי ספר המקנה

כאמור לעיל, "המקנה" הוא זה אשר הסביר את רבנו שמעיה הסובר שאי אפשר "לזכות מ-". אך מה דעת הראשונים החולקים על רבנו שמעיה? ייתכן שגם הם מסכימים שאי אפשר "לזכות מ-", רק "לזכות ל-". אף על פי כן, ניתן לדעתם לתת את סודר העדים למקנה בשביל הקונה. מסביר "המקנה" כך: "צ"ל הטעם, משום דבתחלה אין העדים מקנין הסודר להקונה אלא אדעתא דהכי שיעשו בו חליפים, וכיון שאינו שלו אלא על דעת זה שיעשה חליפין, שפיר הוי ליה זכותו אפילו שלא בפניו, כמו קנין אחר".

## סיכום ההסברים עד כאן

על השאלה איך מועיל סודר של עדים מדין זכייה, ראינו מספר הסברים:

35. המקנה, קידושין כו ע"ב, על תוספות ד"ה ה"ג. 36. קידושין כ"ו ע"ב, ד"ה "קנין". 37. סימן קצה ס' א דף צב ע"ב מדפי שולחן ערוך, טור שמאל למעלה.